

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Сийплові М. В.,

здобувач Київського національного
університету внутрішніх справ
МВС України

Конституція України (ст. 3) проголосила, що людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Основний Закон України закріпив і визначив правовий механізм забезпечення охорони названих цінностей, особлива роль в якому належить органам правосуддя.

В усіх сферах правового регулювання, в тому числі й у кримінальному судочинстві, мають одержати розвиток і конкретизацію фундаментальні принципи, на яких базуються взаємовідносини між правовою державою і особою: верховенство закону, обмеженість і підзаконність державної влади, невід'ємність, непорушність та недоторканність прав і свобод людини, взаємна відповідальність держави і особи.

Ці положення набувають особливого значення для кримінально-процесуальної діяльності, оскільки вона поєднана з вторгненням в особисте життя громадян, обмеженням, у випадках передбачених законом, їх прав і свобод, застосуванням заходів процесуального примусу. Реалізація в кримінальному законодавстві принципів правової держави є органічною передумовою забезпечення прав і законних інтересів громадян, які залучаються до сфери кримінального судочинства, особливо в якості таких його учасників, як підозрювані й обвинувачені.

В ч. 2 ст. 2 КК України закріплено один із найважливіших принципів кримінального права – можливість відповідальності лише при наявності вини. «Особа вважається невинною у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». Чітке законодавче формулювання цього принципу є важливою гарантією дотримання законності в діяльності правоохоронних органів.

Судова практика боротьби із притягненням завідомо невинного до кримінальної відповідальності практично не має випадків застосування ст. 372 КК України. Так, за даними Державної судової адміністрації України за 2003-2005 роки, злочинів, передбачених ст. 372 КК, взагалі не було зареєстровано. Наведена статистика виступає серйозною підставою для висновку про те, що ст. 372 КК не забезпечує належний рівень охоро-

ни діяльності органів правосуддя в даній частині, не запобігає такого роду злочинам.

На наш погляд, велика латентність даного виду злочинів проти правосуддя породжується низкою причин, у тому числі недосконалістю кримінально-правових заборон, захистом відомчих інтересів, складністю доказування таких злочинних посягань.

Викладене зумовлює актуальність наукового осмислення і детального теоретичного дослідження норм про відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, окреслює предмет дослідження, яким є чинне кримінальне законодавство, щодо відповідальності за злочини проти правосуддя і практика його застосування; вітчизняне кримінальне законодавство; кримінальне законодавство зарубіжних країн про відповідальність за злочини проти правосуддя; система наукових поглядів і розробок стосовно цієї проблеми.

Виявлення резервів ст. 372 КК України, визначення родового й видового об'єктів, розробка пропозиції про введення в аналізовану кримінально-правову норму категорії «незаконне кримінально-процесуальний переслідування», її реконструкція, дозволять проаналізувати склад злочину, передбачений ст. 372 КК, як підставу кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, сформулювати нові теоретичні положення, надати обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України) спричиняє шкоду не тільки інтересам правосуддя, але й нормальній діяльності державного апарату. Однак законодавець поставив під охорону в першу чергу суспільні відносини в сфері правосуддя.

В літературі з приводу об'єкта злочину, передбаченого ст. 372 КК України, мають місце різні думки.

В.І. Тютюгін відзначає, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК) є порушенням конституційних принципів здійснення правосуддя і являє собою зловживання тими службовими повноваженнями, що надані службовим особам органів дізнання,

досудового слідства та прокуратури у сфері кримінального судочинства. Отже, злочин, передбачений ст. 372 КК, є спеціальним видом службового зловживання, а статті 364 та 372 співвідносяться як загальна і спеціальна норми [1].

А.М. Бойко стверджує, що об'єктом цього злочину є правосуддя в частині забезпечення доведеності вини, а також конституційне право людини на те, що вона не буде піддана кримінальному покаранню, доки її вини не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [2].

В.В. Кудрявцев вважає, що діяння, передбачені ст. 372 КК, посягають на недоторканність і свободу громадянина [3].

Бажанов М.І. відносить розгляданий злочин до групи злочинів, які посягають на конституційні принципи діяльності органів досудового слідства, дізнання, прокуратури і суду. Він висловлює думку про те, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є грубим порушенням Конституції України і являє собою зловживання тими владними повноваженнями, що надані службовим особам у сфері кримінального судочинства [4].

На думку російських юристів, авторів «Курса уголовного права», притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності посягає на встановлений законом порядок притягнення до кримінальної відповідальності. Притягнення до кримінальної відповідальності особи, невинність якої у вчиненні злочину очевидна, порушує гарантовані конституційні права людини і громадянина, завдає шкоду інтересам правосуддя, створює у людей почуття соціальної і правової незахищеності, спричиняє тяжку шкоду потерпілому (моральну, фізичну, матеріальну) [5].

Інші російські правознавці вважають, що об'єкт даного злочину включає як законну діяльність правосуддя і (або) органів попереднього розслідування, реалізацію ними принципів законності і справедливості, так і особу потерпілого, його права і законні інтереси [6].

На підставі викладеного можна зробити висновки про те, що в юридичній літературі немає єдиної думки про визначення об'єкту такого злочину, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

В теорії кримінального права широко розповсюджена триступенева класифікація багатоб'єктних злочинів «по горизонталі». Суть даної класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяються основний, додатковий та факультативний безпосередні об'єкти злочину.

На нашу думку, при притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК) основним безпосереднім об'єктом будуть суспільні відносини, направлені на охорону конституційних принципів здійснення право-

суддя (конституційні права потерпілих, встановлений законодавством порядок притягнення до кримінальної відповідальності). Суспільні відносини в сфері нормальної діяльності державного апарату в такому разі будуть додатковим безпосереднім об'єктом.

Факультативним безпосереднім об'єктом при притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності може бути здоров'я особи та інші тяжкі наслідки.

Суб'єкт даного злочину – спеціальний. Ним може бути тільки слідчий, прокурор чи інша особа, уповноважена законом притягувати до кримінальної відповідальності. Але слід вказати, що покладена на прокуратуру функція кримінального переслідування на досудовому слідстві, не сумісна з наглядовою функцією, має тимчасовий характер і підлягає істотному обмеженню шляхом реформування досудового слідства [7].

Об'єктивна сторона злочину полягає у притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Притягнення до кримінальної відповідальності як стадія кримінального переслідування починається з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину. В.І. Тютюгін відносить склад злочину, передбачений ст. 372 КК України, до формальних, тобто для кваліфікації дій винного не має значення, які наслідки спричинило притягнення невинного до кримінальної відповідальності [1].

Злочин є закінченим з моменту оголошення (пред'явлення) потерпілому постанови про притягнення як обвинуваченого за злочин, у вчиненні якого потерпілий є невинним.

З суб'єктивного боку злочин характеризується прямим умислом. Мотиви вчинення злочину значення для його кваліфікації не мають. При цьому умислом винного охоплюється те, що насправді відсутні докази, які вказують на вчинення даного злочину саме цією особою, або взагалі відсутня подія чи склад злочину, за який особа притягується до кримінальної відповідальності. Склад цього злочину утворює також і притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочин, якого вона завідомо не вчинювала, у разі, коли вчинення нею інших злочинів доведено сукупністю необхідних і достатніх доказів [2]. Особа, яка притягнула до кримінальної відповідальності невинного через неправильну оцінку зібраних доказів, несе дисциплінарну відповідальність.

Кваліфікованими видами цього злочину (ч. 2 ст. 372) є вчинення його у поєднанні з: 1) обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину; 2) штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією.

А.М. Бойко під штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією розуміє підроблення документів, що є доказами в кримінальній справі, підміну або знищення речових доказів тощо [2].

Аналіз точок зору вчених-юристів та норм кримінальних кодексів ряду зарубіжних країн дозволяє внести наступні пропозиції щодо удосконалення ст. 372 КК України [8].

Заслуговує на увагу думка О.Г. Лебедева, який вважає, що суспільна небезпека притягнення явно невинного до кримінальної відповідальності виникає з моменту винесення постанови про порушення кримінальної справи, тобто з початку кримінально-процесуального переслідування. Кажучи про об'єктивні властивості незаконного кримінально-процесуального переслідування, він має на увазі, що таке переслідування охоплює і незаконне затримання. Таким чином, можна об'єднати два складу злочину – незаконне затримання або незаконний привід (ст. 371 КК) та притягнення невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК) в один склад злочину – незаконне кримінально-процесуальне переслідування.

Можна доповнити ст. 372 КК України кваліфікуючими ознаками – «якщо це діяння спричинило тяжкі наслідки» та «вчинено з корисних мотивів». У разі включення до статті 372 першої із вказаних ознак, склад злочину буде вважатися матеріальним.

З урахуванням наведених точок зору сформулюємо основні положення щодо норми, яка передбачає відповідальність за незаконне кримінальне переслідування.

У дану статтю пропонуємо ввести три складі:

а) простий – незаконне кримінально-процесуальне переслідування (незаконне порушення кримінальної справи);

б) кваліфікований – незаконне кримінально-процесуальне переслідування, що виразилося в незаконному затриманні особи як підозрюваного, в незаконному обвинуваченні особи у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості;

в) особливо кваліфікований – незаконне кримінально-процесуальне переслідування, що характеризується незаконним обвинуваченням переслідуваного у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Існуючі кримінально-правові засоби захисту невинного від засудження і необгрунтованого обвинувачення представляються недостатніми і недосконалими. Для успішного вирішення відповідного завдання кримінального процесу слід змінити формулювання ст. 372 КК з тим, щоб дана стаття передбачала відповідальність як за порушення кримінальної справи відносно завідомо невинної особи, так і за умисне продовження провадження в справі у випадках, коли закон вимагає її припинення за реабілітуючими підставами. Необхідним також представляються конструювання законодавцем самостійного складу і визнання кримінально-караними дій, спрямованих на штучне створення доказів вчинення злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Київ, 2003. – С. 1020.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – Під ред. М.І.Мельника, К.: АСК, 2001. – С. 935.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина. Під ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Т. – К.: Форум, 2001.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. – С. 415-418.
5. Курс уголовного права. Том 5. Особенная часть / Под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комиссарова. – М.: ИКД "Зерцало-М", 2002.
6. Миньковский Г.М., Магомедов А.А., Ревин В.П. Уголовное право России. Изд. Брандес, Изд. Альянс. М., – 1998. – С. 447.
7. Трагнюк Р. Р. Прокурорський нагляд за додержанням законів, що забезпечують права обвинуваченого. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 2003. – С.4.
8. Див.: Лебедев А. Г. Привлечение заведомо невинного к уголовной ответственности по уголовному праву России / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2004; / Иванов И.С. Уголовная ответственность за фальсификацию доказательств по уголовному делу. / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 2005; Федоров А. В. Понятие и классификация преступлений против правосудия. / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004.